

בירור נגיעות חדשה, ודין 'מתעסק' בתולעים

הרב יצחק זביר

בעשרים השנים האחרונות התפתחה והתמסדה הוראת בדיקתם של פירות וירקות מחרקים. אם בעבר היו אופן הבדיקה וחובתה עוברים במסורת, כיום מידע נגיש רב מצוי בספרים, בחומרי הדרכה ובאתרי אינטרנט רבים המפרטים את רמת הנגיעות בכל פרי ואת אופן בדיקתו. חלק בלתי נפרד ממגמה מבורכת זו כולל בתוכו בדיקת פירות וירקות שלא היו ידועים כנגועים, כדי לוודא את ניקיונם מחרקים. לעיתים מתברר בבדיקה זו כי במין שהיה מוחזק עד כה נקי ולא היה טעון בדיקה – התחדשה נגיעות כעת (או שמא היה נגוע מעולם ולא ידענו זאת), ועל כן יש להורות מעתה על חיוב בדיקתו, ובמקרים קיצוניים אף יש להדריך את הציבור להימנע ממנו לחלוטין.

הוראות אלו נתקלות בקושי רב מצד הציבור שמתקשה לשנות את הרגלי האכילה שנהג בהם עד כה, ובפרט שלעיתים ישנם מורי הוראה שאינם מקבלים את הוראת הבדקים ומורים להיתר בעניין זה. מצב זה מעלה דילמה קשה: אולי עדיף שלא לבדוק כלל מינים שאינם מוחזקים כנגועים, וכך לא להעמיד את הציבור בפני ניסיון זה שרבים אינם עומדים בו?

א. פטור מתעסק

במשניות במסכת כריתות (יט ע"א) מובא דיון במקרים שונים שבהם אדם עושה פעולת היתר, ומתלווה אליה גם פעולת איסור בלא ידיעתו. את הדיון במקרה זה לומדת המשנה מן הפסוק (ויקרא ד, כג): 'אשר חטא בה', ומפרשת – 'פרט למתעסק'. פטור 'מתעסק' מותנה באי ידיעת מציאות האיסור, ועל כן הלכה פסוקה היא ב'שלחן ערוך'¹ שפירות שידועים או חשודים כנגועים חייבים בבדיקה, ובאכילתם אינו פטור מצד 'מתעסק'².

1. שו"ע, יו"ד סי' פד סעי' ח.

2. כך כתבו: בשו"ת שיבת ציון, סי' כח; שו"ת התעוררות תשובה, ח"ד סי' לז; בשו"ת מנחת שלמה, תנינא סי' סב, כתב שכאשר יש ספק איסור לא שייך גדר מתעסק. כעין זה כתב הגרש"ז אויערבאך גם בקובץ הר המור, פסח עמ' קד, וכדבריו כתב גם בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ד סי' קצ, והביא ראייה מהאור שמח, הל' שבת פ"א ה"ח, שכאשר היה לו לבדוק ולברר אינו נחשב מתעסק. אולם בשו"ת ארץ צבי (פרומר), ח"א סי' פח, כתב שאפילו כאשר יודע שהפרי נגוע יהיה מותר, משום שכוונתו העיקרית לאכילת הפרי, ונחשב כ'דבר שאינו מתכוון', וכעין זה הביא גם באמרי בינה, בשר וחלב סו"ס ד, בשם אחד מן הפוסקים (עיי"ש שדחה דבריו), וכן הוא גם במנחת סולת, מצוה קנז, ובהפסד מרובה התיר כך בספר יד המלך, הל' מאכלות אסורות פט"ו הכ"ב. על שיטתם קשה – מדוע חייבו חכמים בדיקת פירות וירקות מתולעים? ועי' בספר שהם וישפה, לבעל תהלה לדוד, הל' 1.

לנו נותר לשאול על אדם האוכל פרי שאינו ידוע כנגוע: האם הוא פטור מצד 'מתעסק'?

יש שכתבו שפטור 'מתעסק' שייך דווקא כאשר מתכוון לעשות פעולה אחת ובלא משים הוא עושה פעולה אחרת של איסור, אך כאשר הוא אוכל פרי מתולע – כוונתו לאכילת כל חלקי הפרי שלפניו, ואינו נחשב כ'מתעסק'. זו לשונו של הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה קמא סי' ו):

דכיון שכוונתו לאכול כל הפרי כמו שהוא, לכן אם יודע ודאי שיש שרץ בתוכו נראה דאע"ג שטעמו פגום ומאוס אצלו והיה שמח אם אחר היה מוציאו מהפרי, אפי"ה דינו ממש כאוכל שרץ במזיד דאסרה תורה אף על פי שהוא פגום ומאוס מאד, וממילא דגם כשזה רק ספק אם יש בו שרץ או לא דינו ג"כ כעובר בזדון על ספק איסור תורה, ורק בכה"ג שפותח את הפה שלא לצורך אכילה כגון לשאוף אויר וכדומה דבכה"ג אפשר שאפי"אם יודע ודאי שע"י זה גם יבלע שרץ דחשיב רק כמתעסק משא"כ במכוין להדיא לאכול...³

לדידם של בעלי דעה זו נראה כי ישנו ערך רב בבדיקת נגיעותם של מינים חדשים, משום שבכך הוא מציל את האוכלים מאיסור אכילת חרקים.

לעומתם התייחסו רבים למקרה זה כ'מתעסק', ולדבריהם נשאלת השאלה: האם יש עניין לבדוק מינים שונים שאינם מוחזקים כנגועים ולפרסם את רמת נגיעותם,⁴ או שמא עדיף להימנע ולהותיר את הציבור בחוסר ידיעה בעניין זה, משום שממילא הם פטורים כ'מתעסק' ואינם עוברים איסור?

ב. מתעסק – פטור או מותר?

האחרונים נחלקו מהו מעמדו של אדם העושה איסור כ'מתעסק': לדעת ה'מקור חיים'⁵ אדם זה אינו נחשב כעובר עבירה כלל, משום שהתורה לא אסרה אלא איסורים הנעשים

מאכלות אסורות פי"ד הי"ב, שמטעמים אלו ואחרים דחה סברה זו ולסיכום כתב: 'וישתקע הדבר ולא יאמר'.

3. כסברה זו כתב גם בשו"ת להורות נתן, סי' סא. ועיין בשו"ת מנחת אשר, ח"ג סי' נב, שדן בסברה זו. כדי ליישב את דברי הסוברים שדבר זה נחשב כמתעסק, סיים הגרש"ז אויערבאך (שם): 'ואפשר דכיון שהוא פגום ומאוס, אף על גב שלענין שרץ שפיר אסור, מ"מ לגבי אינשי אין זה חשיב כלל בגדר של אכילה ולכן רואין שפיר את אכילת הפרי והשרץ כשני דברים נפרדים וצ"ע'.

4. נראה שבדאי אין חובה לבדוק את רמת הנגיעות בפרי שאינו מוחזק כנגוע, ש'אחזוקי איסורא לא מחזיקינן'. השאלה העומדת בפנינו היא אם בדיקה כזו היא חיובית, או שמא מובילה לאיסורים מיותרים ולהחטאת הציבור.

5. מקור חיים, הקדמה לסי' תלא.

במודע. לפי דבריו גם אם אדם אחר רואה ויודע שהוא עושה איסור בלא ידיעתו – אינו חייב להתריע בפניו על כך, משום שבשבילו הדבר היתר.⁶ לשיטה זו אין צורך לבדוק פירות שאינם מוחזקים כנגועים, משום שבמצב הנתון, שהנגיעות אינה ידועה, אין האוכלים עוברים איסור, ובמקרה זה אולי אף עדיף שלא לבדוק כדי שלא להעמיד את הציבור בפני הניסיון. וכך כותב בשו"ת 'צפנת פענח' (סי' לג): 'ודאי הבא לשאול צריך לאסור, אבל לעשות הכרזה וכדומה אין צריך'. אולם רבי עקיבא איגר (מהדו"ק סימן ח) חולק על דעה זו וכותב:

ולעניות דעתי עיקר, דמתעסק מיקרי גם כן עבירה, אלא דלא חייבה התורה חטאת עליו.⁷

לדבריו אדם העובר איסור כ'מתעסק' נחשב לעובר עבירה, ולכן יש עניין לברר את מצב הנגיעות ולהודיע לציבור, כדי שייזהרו וימנעו מאיסורים.⁸

ג. מתעסק באיסורי אכילה

בגמרא במסכת כריתות מובא כלל חשוב בגדרי 'מתעסק': 'אמר רב נחמן אמר שמואל: המתעסק בחלבים ועריות – חייב, שכן נהנה'. כלומר פטור 'מתעסק' שייך דווקא כאשר גופו אינו נהנה מן האיסור, אך האוכל איסור וגופו נהנה מכך, אינו נחשב כ'מתעסק'. משום כך כתב ב'אמרי בינה' (הל' בשר וחלב סוף סי' ד) שאדם האוכל פרי מתולע, גם אם אינו נהנה מטעמה של התולעת, אינו נחשב כ'מתעסק', וזו לשונו:

מה דקאמר בש"ס הטעם שכן נהנה היינו לאו דוקא, רק דהנאות אכילה דאיסור מחייבו ורק באכילה ועריות, א"כ אף במה דליכא הנאה באכילה מ"מ **כשאסרה התורה אכילה הזאת אף כשאכל במתעסק חייב, דעכ"פ נכנס לגופו אכילה דאיסור, ולא הוקל האיסור בזה מטעם מתעסק.**

לדעתו קביעתה של הגמרא שהמתעסק באיסורי אכילה אינו פטור משום ש'נהנה', אינה

6. כשיטתו סברו: שו"ת אבני נזר, סי' רנא, וכן נוטה לשיטה זו בשו"ת ארץ צבי, ח"א סי' עו, אף שבסי' עה לא רצה לחלוק על דברי רע"א. ובקובץ שיעורים, ח"ב סי' כג אות ב, נטה לתלות מחלוקת זו בגדר מתעסק במחלוקת ראשונים. ובמרחשת, ח"א סי' מב, תלה זאת במחלוקת תנאים, אך כתב שהכרעת הרמב"ם שמתעסק נחשב כהיתר.

7. כשיטה זו נראה שנקטו גם: אפיקי ים, ח"ב סי' לז; בשו"ת חלקת יואב, או"ח סי' ז; בשו"ת עמודי אור, סי' כ; שו"ת רב פעלים, או"ח סי' יב; שו"ת אמרי יושר, ח"א סי' ה אות ג.

8. בכמה מקורות (עי' למשל בהערות 'אחיזה בעקב' על שו"ת רע"א סי' ח אות ז) הובא שתשובה זו של רבי עקיבא איגר נכתבה במקורה כמענה לשאלתו של רבי ישראל סלנטר מדוע אין 'מתעסק' באכילת תולעים.

נובעת מהנאתו של האדם בפועל בשעת האיסור. הגמרא קבעה כך משום שפטור 'מתעסק' שייך דווקא באיסורים שבהם התורה אסרה את עשיית המעשה, ומכיוון שנעשה בלא כוונה אינו מתחייב. ברם, באיסורי אכילה אסרה התורה את התוצאה – אכילת האיסור, ולכן גם אם את מעשה האכילה עשה בלא כוונה – התוצאה אינה משתנה, והוא אינו פטור מטעם 'מתעסק'.⁹ לעומתו הבין הרב שמואל לנדא,¹⁰ בנו של ה'נודע ביהודה', שהגמרא כותבת שאדם אינו נחשב 'מתעסק' דווקא כאשר הוא הנהנה מן האיסור בעת אכילתו. לדבריו השאלה אם יש באכילת פירות נגועים דין 'מתעסק' תלויה במחלוקת הפוסקים: האם נהנים מטעמים של החרקים, או שמא טעמים פגום ולא נהנים ממנו.¹¹

ד. האם טעם התולעים פגום?

ה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' קד סעי' ג) אינו מתייחס לטעם החרקים כאיסור, משום שטעמים פגום:¹²

דברים המאוסים, שנפשו של אדם קצה בהם, כנמלים וזבובים ויתושים שכל אדם בודל מהם למיאוסן, ואפילו נתערבו בתבשיל ונמחה גופן לתוכו – אם ההיתר רבה עליו, מותרים.

על כך קשה, שהרי במקרה של פירות שנמצאו בהם תולעים לאחר הבישול, כתבו ראשונים רבים¹³ שכדי להתיר את המאכל ישנו צורך שיהיה בו פי שישים מגודל החרק

9. כדבריו כתב גם באתון דאורייתא, כלל כד.

10. שו"ת שיבת ציון, סי' כח.

11. כהבנתו בדברי הגמרא 'שכן נהנה' הבין גם בקהילות יעקב, שבת לה, והסביר שהנאת גופו הופכת אותו לשותף במעשה. כך כנראה הבינו האחרונים (המובאים להלן בהערה 24) שתלו דין זה בשאלת טעם החרקים. אלא שבשו"ת מנחת אשר, ח"ג סי' נב, הוכיח מדברי הפרמ"ג, פתיחה כוללת ג, ה, ורבי עקיבא איגר, הגהות לשו"ע או"ח סי' תעה, שכתבו כן גם לעניין מרור – שלא דווקא הנאת הגוף היא הקובעת, אלא עצם תחושת הגוף בשעת אכילתו הופכת אותו לשותף במעשה. ועי' שם שהסתפק אם נכון לומר כאן 'שכן נהנה' אף שאכילתו אינה מורגשת כלל.

12. דברי השו"ע מסתמכים על דעות הראשונים: רשב"א, תורת הבית הקצר בית ג שער ג; ארחות חיים סי' מב; רוקח, סי' תסא. הרוקח אף סותר עצמו ובאותו משפט גם כותב שטעמו של הזבוב פגום, וגם מחייב פי שישים כנגד התולעת.

13. רשב"א, שם; שו"ת הרא"ש, כלל כ סי' ג; שערי דורא, סי' מו; מרדכי, חולין סי' תרמד; ראבי"ה, סי' אלף צג; מהרי"ל, סי' עח אות ב; מהר"ש, סי' תסח; תרומת הדשן, סי' קעב; מהרש"ל, ים של שלמה, חולין פרק ז, סי' מד; האגור, אלף רצב; איסור והיתר הארוך, כלל כז; רוקח, שם; ארחות חיים, שם; רבנו ירוחם, תולדות אדם וחווה, נתיב טו, אות כט; בספר הזכרונות למהר"ש אבוהב, עמ' יח, דייק שכך גם שיטת הרמב"ם, הל' מאכלות אסורות פט"ו הי"ז, שכתב: 'שאר איסורין שבתורה

וטעמו. גם ב'בית יוסף'¹⁴ הביא דעות אלו וכן פסק שם הרמ"א (יו"ד סי' פד סעי' ט) שתבשיל שהתבשלה בו תולעת מותר רק 'כי אין לך פרי שאין בו ס' נגד טעם התולעת שבתוכו'. משמע אם כן שטעם התולעים אוסר והוא טעם לשבח? ניתן ליישב סתירה זו בשני אופנים:

1. סוג המאכל – בגמרא במסכת עבודה זרה¹⁵ מובא שגם עכבר שטעמו פגום נותן טעם טוב בחומץ ויין. על פי זה כתב המהר"ם פדאוה (סי' עט) שישנו קושי להקל בחרקים הנותנים טעם במאכל:

לא ראיתי מעשה משום מורה שנהג ככה, באשר תקצר ידינו ושכלנו לדעת איזה הוא טעם לשבח או לפגם, כי מצאנו דין עכבר אע"ג שהוא מאוס בודאי כדאיתא בההוא פירקא, מ"מ אמרו שבחלא ושכרא נותן טעם לשבח ובשאר משקין פוגם, א"כ יוכל להיות שגם שאר שרצים ועכבר גופיה יתנו טעם לשבח באיזה מין קדירה אשר יהיה טבעו כטבע חלא ושכרא.¹⁶

לאור דבריו ניתן לתלות את ההבדל בין הפסיקות השונות בהבדלי המאכלים או בחוסר בקיאותנו להכריע במידת פגימתם של החרקים. לדבריו משמעות כמובן גם לנדוננו, ומהם נלמד כי גם לסוברים שכאשר אין הנאה מן האיסור נחשב ל'מתעסק', קשה לקבוע באופן גורף כי באכילת חרקים שייך היתר זה.

2. סוגי החרקים – הש"ך¹⁷ כתב שישנה חלוקה בין סוגי החרקים: הראשונים שכתבו שטעם החרקים פגום דיברו על זבובים, אך טעמן של התולעים אינו פגום.¹⁸ באופן דומה חילק ה'דרישה'¹⁹ בין תולעים הגדלות עם הפרי, שטעמן מושבח ודומה לפרי, לשרצים

כולן כגון בשר שקצים ורמשים וחלב ודם וכיוצא בהן שיעורן בששים, ולא חילק בין סוגי השקצים והרמשים.

14. בית יוסף, יו"ד סי' פד.

15. ע"ז סח ע"ב.

16. לדבריו חששו המהרש"ל, ים של שלמה חולין, פרק ז סי' מט; ב"ח, יו"ד סו"ס קד; ש"ך, יו"ד סי' קז ס"ק ז, ואחרונים נוספים. אולם בשלחן ערוך, יו"ד סי' קז סעי' ג, פסק להתיר את טעמו של הזבוב שבתבשיל, וכן הכריע הט"ז, יו"ד סי' קד ס"ק ו, וכ"כ גם בחוות דעת, חידושים סי' קד ס"ק ט; ערך השולחן, יו"ד סי' קד ס"ק ח. חשוב להעיר כי המחלוקת היא רק אם יש לחשוש שהחרק נותן טעם לשבח בכל סוגי המאכלים, אך לענין חומץ ויין שעכבר נותן בהם טעם לשבח כתב הרמ"א בפירוש בשו"ע, יו"ד סי' קד סעי' ג, שיש לחשוש גם בכל סוגי החרקים שמא נותנים בהם טעם לשבח.

17. ש"ך, יו"ד סי' פד ס"ק ל.

18. כשיטה זו מפורש בבדק הבית, הלכות תערובות בית ד שער א, וכן הסכים החוות דעת, חידושים סי' קז ס"ק ד; חקרי לב, יו"ד ח"א סי' עו; ספר הזכרונות עמ' יח; ועיין באריכות בדרכי תשובה, יו"ד סי' קד ס"ק לג.

19. דרישה, יו"ד סי' קד אות ב.

הגדלים בנפרד, שטעמם פגום.²⁰ בשו"ת 'שיבת ציון' (סי' כח) עמד על כך שגם לפי הסבר זה לא ניתן להחשיב אדם האוכל פירות מתולעים כ'מתעסק', משום שיייתכן שטעמה של התולעת המצויה במין זה מושבח,²¹ וזו לשונו:

... שהוא מפורש ברשב"א וברוקח דטעם תולעת אינו פגום, וכן הכריע הש"ך, וחלילה לי לעשות אפי' סמך בעלמא מדברים האלה.

אולם יש שחלקו על כך, וכתבו שמאחר שכמה ראשונים²² כתבו בפשטות שטעם התולעים פגום ובכל תערובת,²³ יש להכריע כמותם, וניתן להגדיר את האוכל פרי מתולע

20. כדבריו כתב כנסת הגדולה, סי' קד, הגהות הטור ז, (אלא שכתב שדווקא יחד עם הפרי נותנת התולעת טעם מושבח, אך אם תפרוש מן הפרי לתבשיל תיתן טעם פגום), וכן בשו"ת בית דוד, סו"ס כח; ועי' בדרכי תשובה, יו"ד סי' קד ס"ק לג.

21. בשו"ת ארץ צבי (פרומר), ח"א סי' פח, כתב שלא שייך סברת 'שכן נהנה' אלא בדבר המוגדר כאכילה, אך תולעת פחות מכזית – אף שאסורה, אינה מוגדרת כאכילה, גם אם טעמה מושבח. אך לבסוף לא רצה להתיר מטעם זה, מכיוון שכל האכילה יחד עם הפרי מצטרפת לכזית ונחשבת כאכילה. ושם בהערה הוסיף שיש להקל גם לדעות הסוברות שטעם התולעים מושבח, משום ש'כפרי מגדים או"ח סימן תעה צידד לחדש דהיכא דמכוון להיפך ל"ש שכן נהנה, וא"כ המתפלל קודם אכילתו שלא יכשל באכילת תולעים וגלי דעתיה שלא ניחא ליה בזה והוי כמכוון בפירוש להיפוך ולא שייך שכן נהנה'.

22. בדברי הראשונים שלושה מקורות לעניין זה: [א] בתשובת הרי"ף (סימן שה): 'היאך הדין באלו השרצים כגון תולעת וזבוב ונמלה שנפלו בקדירה, היאך הדין בהן כמו שאמרנו כל איסורין שבתורה בס'...? תשובה: מי שימצא אחד מן השרצים בקדירה משליך אותו ולא נאסר אותו תבשיל בין שהיה חם בין שהיה צונן'. מכך שלא חילק בין מיני השרצים דייקו במנחת יעקב, סי' מו אות כח, ובפרי תואר, סי' פד ס"ק כ, שלדעתו כל מיני התולעים נותנים טעם לפגם, וכך דייקו מן הראשונים שציטטו את דעתו: ארחות חיים, איסורי מאכלות סי' מא; כלבו, סי' ק; ראב"ד, תמים דעים, סי' קלט. ועי' בשו"ת חקרי לב, יו"ד ח"א סי' עו שדייק מדברי הרי"ף להיפך, שטעם התולעים אוסר. [ב] הרשב"א במשמרת הבית, בית ד שער א, כתב: 'התולעים שבתמרים מי לא מאיסי ולא בדילי אינשי מינייהו?... וכן תולעים שבעיקרי גפנים שאמרו שם שיש בהם משום שרץ השורץ על הארץ וזיזין שבעדשים, כל אילו יאמר שטעמם מושבח ולא בדילי אינשי מינייהו?...'. [ג] בשו"ת שיבת ציון, שם, רצה לתלות דעה זו בדברי רש"י, חולין סז ע"א, שכתב שהחשש בסינון תולעים הוא שתיפול התולעת חזרה אל המים 'ולחחר כשיראנו יהא סבור שלא יצתה מן השכר לקשין ותולעת המים מותרת'. משמע שהאיסור הוא דווקא אם יראנה, אך אין איסור אם לא ישים לב אליה ויהיה כ'מתעסק', וא"כ ודאי סבר רש"י שטעם התולעת פגום ואינו נחשב כנהנה.

23. ט"ז, יו"ד סי' פד ס"ק טז. יש להעיר שבס"ק יח הוא כתב שטעם ההיתר לבשל דבש עם נמלים הוא שאין מתכוון לבטל האיסור, ומשמע שטעמם אוסר, וצ"ע. מהר"ם לובלין, סי' כז; מנחת יעקב, סי' מו אות כח; פרי חדש, סי' פד ס"ק לב; פרי תואר, סי' פד ס"ק כ; וכן נראית דעת הפרמ"ג, משב"ז סי' פד ס"ק טו; אך נראה שדין זה אינו מוחלט לו, שהרי שם בס"ק יח הסתפק אם להתיר בישול חומץ מותלע, משום שמבטל את טעם התולעים בכך; וכן בשולחן גבוה, יו"ד סי' פד ס"ק מג; בן אברהם, סי' נ ס"ק לח; ערך השולחן, יו"ד סי' קד ס"ק ה; ובשו"ת שב יעקב, סי' כט. כדבריו אלו חולק הש"ך על דברי הרמ"א בתורת חטאת, סי' מו אות ח, שכדי להקל בפירות קטנים שאין בהם פי

כימתעסקי.²⁴

ה. חובת בדיקה

המהרש"ל (בהגהותיו לסמ"ג ל"ת קיא) מספר על התמודדותו עם טענה הדומה לשאלתנו שטענו בני דורו בעניין הנגיעות בחומץ:

פעם אחת היו מקצת מן המורים שלא רצו לבדוק שלהם, כי אמרו מי יכריחני לעשות לי ספק? ואמרתי להם פשיטא אם הייתם מניחים הבדיקה מחמת טירחא יתירא או מחמת היזק אפשר מחמת ספק איסור א"צ להחמיר ולבדוק, אבל מה שאתם יראים שיש בו תולעים ואתם מכסים עיניכם מבלי ראות זה לא יאי לבעלי נפש...

בדברי המהרש"ל אנו רואים שאף אם מן הדין בחוסר הידיעה ישנו פטור של 'מתעסקי', לא נכון לעובדי השם לבסס את חייהם על התנהלות כזו, אלא עליהם לבדוק ולברר כיצד לקיים את מצוות ה' בהידור. מדבריו נראה שאין מדובר בחיוב גמור, אלא בהנהגה שאינה מתאימה לעובדי השם. מפוסקים אחרים לעומת זאת אנו רואים שחלק מגדר איסור חרקים הוא חיוב החיפוש אחריהם, וכך כותב למשל בעל 'יסוד ושורש העבודה' (ז, ד):

כללו של דבר שחיוב גדול על כל איש מאישי ישראל עם קדוש לחפש ולבדוק אחריו ולחקור בכל החקירות במאכלים ובמשקים ובכלים שמונחים בהם אם לא תמצא בהם זבובים ותולעים ומילבי"ן, בכדי שיוכל להנצל מאיסור אכילתם רחמנא לצלן.

שישים מהתולעת, צירף את העובדה שטעמה פגום. את דעתו של הרמ"א בעניין זה צריך להבין, משום שכאן הביא זאת רק כצירוף להקל, אך בהגהותיו על השו"ע, סי' פד סעי' ט, כתב הרמ"א שצריך שישים כנגד התולעת. מאידך גיסא, בתורת חטאת בס"י נא אות ג, הקל לגמרי בסכין שחתך בו פרי ונמצאה בו תולעת משום שטעמה פגום.

24. על כך התיר לסמוך בהפסד מרובה אחיינו של השיבת ציון, בספר יד המלך, הל' מאכלות אסורות פט"ו הכ"ב, וכן מביא בשו"ת התעוררות תשובה, ח"ד סי' לז, בשם מהר"ש סופר, אב"ד קרקא, וכן התיר במנחת סולת, מצוה קנז. על כך קצת תימה, מפני שהוא עצמו לומד דבריו מבעל ההפלאה, פנים יפות, פרשת שמיני, שכתב שזבובים המאוסים נחשבים כאינו נהנה, ושם בהמשך דבריו ציין שישינם חרקים שאכילתם נחשבת כהנאה, וא"כ אין ראייה לכל סוגי החרקים. ובשו"ת צפנת פענח, סי' לג, כתב גם הוא להחשיב זאת כמתעסק, אלא שדעתו טעונה בירור, משום שעיקר עיסוקו הוא בדין שרצים שנשרפו, ומסיק לבסוף שמאחר שבמשנה במסכת פרה פ"ט מ"ב, הוזכר שדווקא טעם תולעת לחה אוסר, על כן אין לאסור שרצים שהתייבשו בתנור, ומתוך כך סיים: 'א"כ י"ל כיון דמתעסק וכו'...' ,ונראה שכוונתו שדווקא תולעים יבשות אינו נחשב נהנה ונחשב כמתעסק. וכן מבוררת כוונתו בפירוש בחידושו על הרמב"ם, הל' מאכלות אסורות פ"ב ה"טו, שדווקא בחרק יבש לא שייך נהנה. אולם אם אכן לכך כוונתו, קשה – מדוע כתב שאין להכריז בעיר על נגיעות הקטניות, וכי כולם שרפו את הקטניות בתנור?

שאיסור שלהם חמור מאיסור חזיר, שעל אכילת חזיר לאו אחד ועליהם מוזהר בכמה לאוין כנ"ל. ואף גם זאת שיהא האדם ירא שמים וגם נזהר בהם בשמרם בכל אמצעי החקירה וכל היד המרובה לבדוק, עם כל זאת לא יהיה נכון לבו בטוח בודאי שנצול מכל וכל מאיסורים אלו, וביחוד ממילבי"ן שמצויין במאכלים בקיץ בתמידות, אך חיוב גדול על האדם לעשות המוטל עליו, ואת אשר בכחך לעשות עשה לחקור עד מקום שיזדו מגעת, ואז על כל פנים יהיה שוגג וה' יתברך שמו יהיה בכסלך ויצילך מלכד ולא יאונה לצדיק כל און.²⁵ אך מי שאינו חושש על זה כלל ואוכל ושותה בלי בדיקה וחקירה גדולה מתחילתו – תחילתו מוכיח על סופו, ואף על הספק נקרא מזיד, ועונשו גדול רחמנא לצלן ומה מאוד מפליג הזוהר הקדוש עונשי איסורים אלו, שהרי הוא כאלו כופר בעיקר, ולית ליה חולקא באלהא דישראל רחמנא לצלן.

בשו"ת ארץ צבי (פרומר, ח"ב סי' מא) למד את החיוב לחקור ולבדוק אחר מה שנכנס לפיו מן הפסוק (ויקרא כ, כה):

והבדלתם בין הבהמה הטהרה לטמאה ובין העוף הטמא לטהר ולא תשקצו את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא.

על פי זה הסביר מדוע לא שייך כאן פטור 'מתעסק':

עתה נתיישבתי דמ"מ עובר על עשה זוהבדלתם (ויקרא כ, כה), דבעשה לא שייך מתעסק, כמו שכתב המקור חיים או"ח סי' ת"ל, דבלאו דאין בו מעשה שעוברין עליו בלא מעשה גם מתעסק אסור מהתורה. וה"נ הרי כל עבירת עשה היא בלא מעשה ע"כ גם מתעסק אסור מהתורה, **וגם העשה זוהבדלתם הוא במעשה לבדוק קודם האכילה ולדעת שהוא טהור, ועבירתו שאוכל בלא בדיקה ואין האיסור עצם האכילה רק שלילת הבדיקה בשעת אכילה...** דהרי כתב החינוך (מצוה קנה) דאם אוכל דג בלי בדיקה אף דקמי שמיא גליא שיש לו סנפיר וקשקשת מ"מ עובר בעשה ד'והבדלתם', **דזה עצמו מצוה שלא יאכל טרם ידע ידיעה ברורה שאינו מין טמא וה"נ, וכ"ש בזה די ש בו באמת דבר טמא והוא אוכלו בלא הודע, ולענין זה ל"ש ענין מתעסק וזה עצמו המצוה שיבדוק וידע ולא יטעה.**

25. כך ניתן ללמוד גם מדברי החכמת אדם, שער איסור והיתר סי' לח סעי' כ: 'ראוי לאדם להסתכל במה שאוכל ועל ידי זה ינצל מכמה תולעים ומעיד אני עלי שכמה וכמה פעמים נצלתי על ידי זה בעזר ה', וכן מדברי כף החיים, יו"ד סי' פד ס"ק קד: 'וצריך עינא פקיחא להשגיח על כל דבר ודבר'.

ו. טמטום הלב

סיבה נוספת לעניין שיש באזהרת הציבור מפני ירקות ופירות מתולעים היא דרשת הגמרא במסכת יומא (לט ע"א):

עבירה מטמטמת לבו של אדם, שנאמר: 'ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם', אל תקרי ונטמתם אלא ונטמטם.

ה'אור החיים' הקדוש (ויקרא א, מג) לומד מפסוק זה שאכילת האיסור משפיעה על נפש האדם, גם כאשר האיסור נאכל בלא כוונה:

ואמרו ולא תטמאו בהם אולי שיכוין לומר שצריכין ישראל להזהר לכל יכנס לפיהם אפילו בהיסח הדעת, כי ההפרש שבין השוגג למזיד במציאות זה כשוגג כמזיד, כי התיעוב יעשה מעשהו בנפש אדם אפילו בהיסח הדעת, אלא שישתנה הפגם במעשה מזיד תעשה נפשו שקץ ובשוגג תטמא נפשו ותטמטם, והוא אומרו ולא תטמאו ונטמתם בם.²⁶

ובילקוט 'מעם לועז' (פרשת שמיני פרק ו) משל לכך משל:

וכשאמרנו שהם שוגגים מפני שלא ברור בודאי שיש תולעים, אבל מה מרויחים לגבי כתם נפשם – והדבר דומה למי שנושא שמן על הראש נשפך בשוגג שגם עי"כ בגדיו נכתמים.

מטעם זה כתב בשו"ת 'התעוררות תשובה' (שם) שגם אם אדם פטור באכילת תולעים מצד 'מתעסק', חובה להזהירו מאכילתן; וזו לשונו:

26. דברים דומים כתב גם החיד"א בספרו לב דוד, פרק טז, ובדומה לכך בספר מאור ושמש, בפרשת שמיני: 'ולכן אנו קוראים ברוב השנים פרשת שמיני תיכף אחר הפסח, שבפרשה זו נזהרו ישראל שירחיקו עצמן ממאכלות אסורות, שאי אפשר לבוא להשגות התורה עד שישמור את עצמו ממאכלות אסורות מכל וכל. ובפסח שישראל אכלו מצה – נתקדש פיהם על ידי אכילת מצה, ותיכף אחר פסח אנו קוראים פרשת שמיני כדי שנשמור עצמינו ממאכלות אסורות, ונזכה להשגות התורה. ואפילו מן דבר שאינו אסור אלא משום חומרא בעלמא – יש לו לאדם ליזהר מהן; ובפרט לחקור שלא לאכול אלא מן שוחט כשר על צד היותר טוב. וכל דבר הצריך סימן או בדיקה מן תולעים – צריך להחמיר על עצמו לעשות דת וכנכון, ואז יוכל לבוא להשגות התורה. אבל אם הוא מיקל על עצמו אפילו בדבר שאינו אלא חומרא בעלמא, אפילו אם יתנהג בדרכי חסידות ופרישות על כל הצדדים, ושוקד על פתחי תורה ועבודה יום ולילה – לא יוכל להשיג הקדושות עליונות על נכון. כמו שהובא בתוספות (כתובות קד ע"א ד"ה לא נהניתי) בשם הירושלמי, עד שאתה מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך פיך – התפלל שלא יכנסו מאכלות אסורות לתוך מעיך. הרי לך ירושלמי מפורש, שאי אפשר להשגות התורה – כי אם שיהיה נזהר ממאכלות אסורות.'

כיון שהתורה אמרה אל תשקצו את נפשותיכם ואל תטמאו בהם ונטמאתם בהם, הגם שעפ"י התורה אין בו שום איסור – מ"מ בא דבר לתוך פיו שמטמא ח"ו נפשו.²⁷

סיכום

יש עניין ומצווה בבירור נגיעותם של מוצרים, גם כאשר הם אינם מוחזקים כנגועים, כדי להפריש את הציבור מאיסורים, וקשה לסמוך על כך שהאוכל מהם נחשב כ'מתעסק' מכמה סיבות:

- א. יש אומרים שאינו נחשב כמתעסק כשכוונתו לאכילת הפרי עם כל מה שעליו.
- ב. יש הסוברים שטעמו של החרק מושבח ונחשב ל'נהנה', ויש הסוברים שגם אם טעמו פגום נחשב ל'נהנה'.
- ג. יש הסוברים שאין לפטור כ'מתעסק' בעניין חיוב בדיקה מחרקים, מכיוון שישנה מצוות עשה לבדוק ולברר את נגיעות הפירות והירקות.
- ד. גם אם האוכל נחשב כ'מתעסק' – אכילת האיסור משפיעה על הנפש ומטממת את הלב, ויש עניין להפריש את הציבור מכך ולקדשו.

---

27. כעין זה העיר גם בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ד סי' קצ.